

керівника чи товаришів по службі, які можуть втягувати в протиправну діяльність).

Живлячись на викривленні цих уявлень, корупційні взаємини, використовуючи психологічні особливості невідготовлених до протистояння ним військовослужбовців, знову і знову відтворюють себе у військовому колективі.

К. Немченко

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕКСТРАВЕРСІЇ / ІНТРОВЕРСІЇ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПЕРЕЖИВАННЯ СТРАХІВ У МОЛОДОМУ ВІЦІ

К. Nemchenko

RELATIONSHIP BETWEEN EXTRAVERSION / INTROVERSION WITH AND PECULIARITIES OF EXPERIENCING FEARS AT A YOUNG AGE

Проблематика феномену страху хвилювала людство з давніх-давен. Особливо багато уваги йому приділили в середині ХХ ст. — за часів розвитку психології як науки та світанку психоаналізу, як її спрямування. Розгадка всіх причин появи цієї базової емоції відкриває нам дорогу до формування нових, більш точних та комплексних методик, що можуть допомогти в опануванні такого почуття, як страх.

«Страх — стан хвилювання, тривоги, турбування, викликаний очікуванням чогось неприємного та небажаного», — Словник української мови.

Ф. Бекон визнавав, що страх виконує важливу функцію підтримки життя, але також він зазначав, що деякі страхи «порожні та безпідставні».

Спроби до диференціації понять «переляк» і «боязкість» робив ще З. Фрейд. Він уважав, що боязкість — це очікування загрози і підготовка до неї, а переляк — стан, який виникає при раптовій небезпеці, коли людина не підготовлена до неї.

Побоювання може бути нав'язним, тоді як страх виникає мимоволі і не може бути контролюваний розумом. Як пише К. Ізард: «Насправді багато людей, які страждають фобіями, не зможуть назвати вам жодного випадку, коли об'єкт їхнього страху завдав їм шкоди».

Відмінність між страхом та побоюванням помітно в поведінці. Страх змушує людину рятуватися, а побоювання — бути обережним.

Т. Гоббс виокремив кілька видів страху, що виконують різні функції залежно від форм взаємовідносин людей, що історично склалися:

- 1) страх смерті, що існує в природному стані «війни всіх проти всіх»;
- 2) страх перед невидимими силами, який виникає внаслідок незнання справжніх причин явищ;
- 3) страх покарання як підтримання згоди, договірних відносин.

Уотсон вважає, що в багатьох варіантах механізм виникнення страху в людини є умовно-рефлекторним, у результаті пережитого раніше болю або будь-якої іншої неприємної ситуації. Можливий і інстинктивний прояв страху, хоча У. Штерн відкидає вродженість страху (втім, визнаючи біологічну основу страху незвичного). Дж. Боулбі вважає, що причиною страху може бути як присутність чогось загрозливого, так і відсутність того, що забезпечує безпеку.

Різні дослідники відзначають, що страх викликається об'єктом (предметом, людиною, явищем природи), але також зустрічаються страхи, не пов'язані із чимось конкретним.

До факторів, які сприяють виникненню страху, відносять:

- 1) контекст, у якому відбувається подія, що викликає страх;
- 2) досвід та вік людини;
- 3) індивідуальні відмінності в темпераменті чи схильності.

Страх проявляється у двох основних формах — астенічна та стенична. Перша проявляється у пасивно-оборонних реакціях (заціпеніння, ступор), а друга — в активно-оборонних реакціях — у мобілізації своїх можливостей для протидії загрозою.

К. Юнг у своїй праці «Психологічні типи» всебічно розглядав різницю між екстравертами та інтровертами й визначив — вони мають діаметрально різний погляд на світ, і тому різне сприйняття, різну поведінку.

Щодо сприйняття, то вчений звертав увагу, що екстраверти замінюють своє суб'єктивне об'єктом з оточення. Тобто екстраверти керуються детермінантами, прийнятими в їхньому суспільстві, часто забуваючи про особисте. Щодо несвідомого, він зазначав так: «Установка несвідомого, що успішно заповнює свідому екстравертну установку, має свого роду інтровертний характер. Несвідоме зосереджує енергію на суб'єктивному моменті, тобто на всіх потребах і домаганнях, пригнічених чи витіснених завдяки занадто екстравертній свідомій установці».

Про інтровертів К. Юнг висловлювався у зворотному ключі: інтровертний тип більше орієнтується на суб'єктивне, ніж на об'єктивне. Крім того, автор зазначив, що між сприйняттям об'єкта і власне реакцією, у інтроверта з'являється власна суб'єктивна думка, яка не дає реакції бути настільки ж об'єктивною, як і об'єкт, набуваючи замість цього суб'єктивного характеру.

Що ж до несвідомої установки інтроверта, то К. Юнг зазначав, що інтроверти переоцінюють суб'єктивний чинник, недооцінюючи об'єктивний. Для інтроверта, об'єкт втрачає своє первісне значення, замінюючи його суб'єктивним. Науковець розглядав, що в цьому разі претензії суб'єкта перебирає Его, яке автор визнавав досить нестійким і обмеженим. То того ж, учений акцентував на тому, що: «... Якщо Его прийняло на себе домагання суб'єкта, то в якості компенсації природно виникає несвідоме посилення впливу об'єкта».

Особливістю цієї системи він убачав те, що, незважаючи на дуже сильне зусилля Его залишити перевагу за собою, об'єкт і його об'єктивне здійснюють такий сильний вплив, який стає настільки непереможним, що оволодіває індивідом цілком.

У цьому описі можна помітити безпосередній ґрунт для появи фобій — об'єктивно безпечних, але суб'єктивно небезпечних страхів, які вселяють індивіду справжній жах своєю появою.

Це трактування К. Юнгом особливостей мислення та установок інтроверта й екстраверта знайшло своє підтвердження у цьому дослідженні.

Опитування проводилося за участі 60 осіб віком 18–27 років, з використанням таких методик, як: «Особистісний опитувальник» Айзенка, «Види страху» І. П. Шкурагової, «Опитувач ієрархічної структури актуальних страхів особистості» Є. Івлевої. Для математичної обробки даних було використано г-Пірсона.

За результатами обробки даних, виявлено зворотну пропорційну кореляцію рівня екстра-інтроверсії та страхами майже за всіма шкалами (окрім шкали «Містичні страхи»), незалежно від статі.

Однак була виявлена статева різниця за такими шкалами, як «Фобічні страхи», «Інтегральний показник страху» та «Фобічна симптоматика», що полягає в різниці прямої і обернено пропорційної кореляції: жінки продемонстрували слабо

виражену, але пряму кореляцію (0,18 для $p > 0,05$), тоді як чоловіки — виражену зворотну (-0,379 для $p = 0,05$). У той же час за шкалою «Містичні страхи», у чоловіків виявлено слабо виражену прямо пропорційну кореляцію (0,03 для $p > 0,05$), а у жінок — слабо виражену зворотну (-0,04 для $p > 0,05$).

Загальні результати засвідчили безпосередній зв'язок між рівнем екстраінтроверсії та страхами. Об'єднавши обидві статі ми можемо означити наступні бали кореляції за шкалами: «Фобії» — 0,111, «Навчальні страхи» — 0,314, «Соціальні страхи» — 0,162, «Кримінальні страхи» — 0,238, «Містичні страхи» — 0,02, «Інтегральний коефіцієнт страху» — 0,18, «Фобічна симптоматика» — 0,165.

Середній рівень страху в жінок був у середньому у 1,8 разів більший, ніж у чоловіків.

Це дослідження засвідчило наявність безпосереднього зв'язку між рівнем екстраінтроверсії та почуттям страху не тільки в загальному ключі, а й у приватному — статеві відмінності в сприйнятті страху. Описана К. Юнгом характеристика інтровертів та екстравертів чітко пояснює результати цього дослідження, адже екстравертні чоловіки та жінки прагнуть до демонстрації саме такої реакції на страх, котра прийнята в суспільстві, у якому вони живуть, тобто: образ чоловіка вбачають сміливим та безстрашним, а жінку — боязкою й обережною.

I. Новосолова

МИСТЕЦТВО ЯК ФАКТОР ВСТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОМФОРТУ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

I. Novosolova

ART AS A COMPONENT OF SETTING OF CHILDREN'S AND TEENAGERS' PSYCHOLOGICAL COMFORT DURING THE WARTIME

Сучасні обставини виявилися найскладнішим випробуванням, найважчим викликом для всього українського суспільства, особливо — для дітей та підлітків. Тому, звертаючись до піраміди потреб відомого американського психолога А. Маслоу, констатуємо, що ми опинилися в ситуації зміни домінант у базових потребах. На перше, ґрунтовне місце, поряд із фізіологічними потребами, вийшла безпека. Відповідно, такі фактори, як естетичні потреби і творча самореалізація, з початком повномасштабної війни відійшли далеко на задній план й стали неістотним явищем. До того ж значна кількість дітей і дорослих опинилися в ситуації невідомості.

Проте необхідність адаптуватися до нових умов, намагання організувати звичний спосіб життя (або наблизений до нього) спонукало, перш за все, до поновлення навчального процесу в загальноосвітніх школах, а також повернення до мистецької освіти і, таким чином, залучення дітей та підлітків до естетичного виховання.

Про позитивний, благотворний вплив мистецтва на розвиток людини, на її душевний та фізичний стан здоров'я відомо ще з часів стародавнього світу. Це питання було і є об'єктом уваги філософів, мистецтвознавців, педагогів, психологів та інших дослідників і фахівців. Сучасні психотерапевти у всьому світі активно використовують арттерапію і музикотерапію у своїй практиці.

Як свідчить досвід, наявність мистецтва у житті дитини доцільна навіть під час війни, оскільки є одним із вагомих факторів встановлення/відновлення психологічного комфорту. Ми поновлювали навчальний процес у мистецькій